INKLYUZIV UZLUKSIZ TA’LIM MUHITIDA O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK MOSLASHUVINI TA’MINLASH: PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Abdullayeva Y.M.,Navoiy davlat universiteti
“Pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail:abdullayevayulduz2004@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv uzluksiz ta’lim muhitida o‘quvchilarning psixologik moslashuvini ta’minlashning pedagogik-psixologik asoslari tahlil qilingan. Psixologik moslashuv tushunchasi, uning o‘quv jarayonidagi ahamiyati, shuningdek, samarali yondashuvlar, xalqaro tajribalar asosida ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, O‘zbekiston tajribasi ham tahlil qilinib, ta’lim ishtirokchilarining psixologik farovonligini ta’minlash bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar. inklyuziv ta’lim, psixologik moslashuv, uzluksiz ta’lim, pedagogik

yondashuv, xalqaro tajriba.

Аннотация. В данной статье проанализированы психолого-педагогические основы обеспечения психологической адаптации учащихся в инклюзивной непрерывной образовательной среде. Рассматриваются понятие психологической адаптации, её значение в образовательном процессе, а также эффективные подходы и международный опыт. Также изучен опыт Узбекистана и даны рекомендации по обеспечению психологического благополучия участников образовательного процесса.

Ключевые слова. инклюзивное образование, психологическая адаптация, непрерывное образование, педагогические подходы, международный опыт.

Annotation. This article analyzes the pedagogical and psychological foundations of ensuring students’ psychological adaptation in an inclusive lifelong learning environment. The concept of psychological adaptation, its importance in the learning process, effective strategies, and international practices are examined. The experience of Uzbekistan is also reviewed, with recommendations provided for ensuring the psychological well-being of all educational participants.

Key words: inclusive education, psychological adaptation, lifelong learning, pedagogical approaches, international experience.

KIRISH

Hozirgi ta’lim tizimida asosiy ustuvor yo‘nalishlardan biri bu inklyuziv ta’limni keng joriy etish orqali ta’limning uzluksizligini va universalligini ta’minlashdir. Inklyuziv ta’lim ijtimoiy tenglik, ta’limga erkin kirish va har bir shaxsning imkoniyatlarini inobatga olgan holda rivojlantirishni ko‘zda tutadi. Shu bilan birga, bu jarayon ta’lim ishtirokchilarining, ayniqsa, o‘qituvchi va o‘quvchilarning psixologik moslashuviga yuqori talablar qo‘yadi.

Inklyuziv ta’lim - bu nogironligi bor, ijtimoiy noqulay sharoitda yashovchi yoki o‘ziga xos ehtiyojlarga ega bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim muassasalarida ta’lim olishini ta’minlashga qaratilgan tizimdir. UNESCO (2009) ta’rifiga ko‘ra, inklyuziv ta’lim bu “barqaror, adolatli va sifatli ta’limga barcha uchun imkon yaratadigan tizim”dir. Uzluksiz ta’lim esa, insonning butun hayoti davomida ta’lim olishini, bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni izchil rivojlantirishini anglatadi. Inklyuziv ta’lim bu tizimda shaxsiylashtirilgan yondashuv va har bir shaxsning o‘ziga xos psixologik ehtiyojlarini qondirish orqali uzluksizlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarning psixologik moslashuvi — bu o‘quv jarayoniga, sinf jamoasiga, pedagogik talablar va kommunikatsion muhitga muvofiqlashuvi jarayonidir. Bu ayniqsa, inklyuziv muhitda ta’lim olayotgan o‘quvchilar uchun muhim, chunki ular ko‘pincha turli ijtimoiy-pedagogik muammolarga duch keladilar. Tadqiqotlar misoli: Rossiyalik psixolog L.V. Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan proksimal rivojlanish zonasi nazariyasi inklyuziv ta’limda o‘quvchilarga ko‘rsatmalar va ijtimoiy yordam asosida o‘z potensialiga erishish imkonini beradi. Shu tarzda o‘quvchilar nafaqat bilimlarni o‘zlashtiradi, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan moslashadi. Individual yondashuv: Har bir o‘quvchining psixologik va pedagogik xususiyatlariga mos keladigan ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish samaradorlikni oshiradi. Bu yondashuv Gollandiyada keng qo‘llaniladi, u yerda har bir inklyuziv o‘quvchiga "ta’lim murabbiyi" biriktiriladi. Kognitiv-emotsional qo‘llab-quvvatlash: O‘quvchilarda o‘ziga ishonch, motivatsiya va ijtimoiy faollikni shakllantirishga qaratilgan psixologik dasturlar samarali natija beradi. Finlyandiyada bu borada

"Kiva" dasturi ijobiy natijalar ko‘rsatgan. Hamkorlik muhitini yaratish: Oila, maktab va jamiyat o‘rtasida uzviy hamkorlik orqali ijtimoiy qo‘llab-quvvatlov mexanizmini shakllantirish. Kanadadagi Toronto maktab kengashlarida bu model muvaffaqiyatli tatbiq etilgan.

- Finlyandiya: Inson salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan tizim. Har bir bolaning psixologik holati doimiy kuzatuvda bo‘ladi. Psixologlar va ijtimoiy pedagoglar maktabdagi jamoaning muhim a’zolari sifatida qatnashadilar.

- AQSh: IDEA (Individuals with Disabilities Education Act) qonuni orqali har bir nogiron bolaga moslashtirilgan ta’lim rejalari tuziladi. Bu rejalarda bolalarning psixologik holati va ijtimoiy moslashuvi asosiy o‘rin egallaydi.

- Yaponiya: Har bir bolaning ehtiyojini hisobga olgan holda sinf ichidagi "sinf do‘sti" tizimi joriy qilingan bo‘lib, bu orqali ijtimoiy adaptatsiya muammolari kamaytiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 4-dekabrdagi PQ–4910-sonli qaroriga muvofiq, inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha huquqiy asoslar yaratildi. Maktablarda psixolog shtatlarining joriy etilishi, logoped va defektologlar bilan ta’minlash orqali o‘quvchilarning psixologik holatini nazorat qilish kuchaymoqda.

Shuningdek, Toshkentdagi 202-maktab va Andijondagi 5-sonli maktablar bazasida inklyuziv sinflar ochilib, u yerda psixologik xizmat ko‘rsatish sifati o‘rganilmoqda. Bu tajriba asosida hududiy psixologik markazlar faoliyati yo‘lga qo‘yilmoqda.

Inklyuziv uzluksiz ta’limda o‘quvchilarning psixologik moslashuvini ta’minlash — bu nafaqat pedagogik, balki murakkab psixologik jarayon. Uni samarali tashkil etish uchun:

- Pedagoglarning psixologik tayyorgarligini oshirish;
- Inklyuziv guruhlar uchun maxsus diagnostika va monitoring tizimlarini joriy etish;
- Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish;
- Xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish zarur.

XULOSA

Inklyuzivlik faqat nogiron bolalarni qo‘shish emas, balki har bir bola o‘zini tushunilgan va qadrlangan his qiladigan muhit yaratishdir. Bu esa psixologik moslashuv va ta’lim samaradorligining kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO (2009). Policy Guidelines on Inclusion in Education.
2. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.
3. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools.
4. Finnish National Board of Education (2020). Inclusive Education in Finland.
5. IDEA - Individuals with Disabilities Education Act (USA, 2004).
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4910-sonli qarori (2020).

7. Toronto District School Board Reports (Canada).
8. Yaponiya Ta’lim vazirligi hisobotlari.